

ADOLESCÈNCIA: IDENTITAT, LÍMITS, SECTARISME

Resum

En aquest article pretenem parlar sobre l'adolescència, aproximant-nos a entendre el seu significat, així com les tendències bàsiques d'agrupament i la importància dels límits. En el segon punt intentem mostrar que, com tot procés de canvi, l'adolescent s'enfronta al dol de deixar de ser infant. En tercer lloc, parlem de fonamentalisme ja que moltes característiques d'aquest pensament les trobem en la ment adolescent, cosa que ens obre pas per mostrar els riscos en què, per les característiques de l'adolescència, es pot caure en pensament fanàtic i sectarisme. Finalment, oferim una aproximació a la formulació clínica del fanatisme i uns consells per reduir aquestes tendències.

Paraules clau

latència, canvi, identificació, idealització, *reverie*, dol, fonamentalisme, tolerància, sectarisme, aïllament, escissió.

Abstract

In this article, we firstly intend to summarize the meaning of adolescence the basic tendencies of peer grouping and the importance of setting boundaries. Secondly, we argue that

like in any process of change, adolescents face the increasing tension of ceasing to be a child. Lastly, we will approach the concept of fundamentalism. Indeed, many characteristics of this thought are present in the adolescent mind. Hence, putting one at risk of falling into fanatical thinking and sectarianism. Through this, we will formulate a clinical definition of fanaticism and present some tips to reduce this tendencies.

Keywords

change, identification, grief, fundamentalism, tolerance, sectarianism, isolation, splitting.

Adolescència: identitat i límits

Des del punt de vista de l'adolescent, el món de l'adult apareix com una estructura política i un sistema de classes: els adults són viscuts com si tinguessin el poder i el control del món. Per als adolescents, això no és degut tant al coneixement i a la capacitat, sinó a la possessió d'una organització de tipus aristocràtic, que té com a fi principal preservar el poder contra qualsevol

intromissió (Meltzer y Harris, 1998) L'adolescent té, per tant, la sensació que els adults som tots estafadors, hipòcrites i que estem en possessió d'una cosa de la qual ells mai han disposat: *el dret de tenir*. L'adolescent se sent part de la comunitat d'adolescents, que es reubica entre dues classes: els adults aristocràtics que tenen el poder i els esclaus que creuen en ells com si fossin déus o viuen en la il·lusió que els adults ho saben tot; l'adolescent, per tant, se situa en una posició de menyspreu en relació amb els adults i els infants, i també amb l'organització del món que representen.

El problema essencial del món de l'adolescent és la crisi d'identitat.

El problema essencial del món de l'adolescent és la crisi d'identitat. En aquesta crisi d'identitat, i en l'aguda pèrdua de la identitat familiar que experimenta en el moment de la pubertat, neix l'elecció entre la idea d'haver-se fet a si mateix i la idea que els pares estan en algun altre lloc, d'on sorgeix la possibilitat d'identificar-se amb la comunitat dels adolescents. La decisió d'acceptar temporalment ser un simple adolescent dins la comunitat d'iguals o bé ser un individu aïllat que s'ha fet a si mateix i que té una missió única al món, una missió grandiosa; aquesta és una decisió crucial per a ell o ella.

Hauríem de tenir sempre en compte que el jove està en constant moviment d'avanç o de retrocés en les quatre comunitats següents:

- 1) L'individu que busca romandre en la família.
- 2) L'individu que tracta d'entrar veloçment al món adult.
- 3) L'individu aïllat.
- 4) L'adolescent en la comunitat dels adolescents.

Vegem cadascun d'aquests funcionaments:

1. En famílies molt unides, en què els nens passen per una latència estable, generalment amb pares que procuren ajudar; la teoria d'aquest període és que l'únic que l'infant ha de fer és esperar; són els pares els que han d'introduir-lo al món de l'adult. El nen es reestabilitza

durant aquesta etapa; són nens bons que segueixen les ambicions i aspiracions dels pares: acaben l'escola, normalment inicien estudis superiors que tenen a veure amb els de la família, i el seu món social és, en certa manera, el dels pares. Els seus primers flirtejos solen estar lligats al món dels pares i amb experiències sexuals mínimes. Estructuren una família seguint el model familiar, d'acord amb el que han viscut a casa. Planifiquen tenir un o dos fills i criar-los de la mateixa manera que ells ho van ser. Aquestes persones mostren un determinat tipus d'evolució psicològica: prolonguen el període de latència durant tota la seva vida i tiren endavant una forma de vida irreal, sense els alts i baixos propis d'aquest període.

2. El que intenta entrar veloçment en el món adult; el seu clima familiar es caracteritza, al final de la latència, per la insatisfacció de la família respecte a la comunitat externa, que està relacionada amb una decepció en relació amb el pare del mateix sexe. Aquest jove desenvolupa ambicions molt precises i té un esquema amb freqüència lligat a les ambicions que el pare del mateix sexe no ha pogut realitzar. En el moment de l'adolescència, sembla que entra en un túnel. Ha d'arribar, a qualsevol cost, a allò que hi ha al final del túnel, sense poder distreure's amb el món adolescent de fora. El tipus d'ambicions a què aspira pot ser molt variat: la fama, els diners, una parella d'un cert tipus, etc.

Normalment manifesta la preocupació per arribar al final del túnel.

3. L'individu aïllat forma part d'una categoria que presenta la psicopatologia més severa, més greu. Un element essencial és la caiguda de la idealització dels pares i la incapacitat de reconstruir aquesta idealització en una direcció més concreta, que pot ser la vida política, la de la comunitat... Es retira a una organització narcisista en què es construeix vivint com a pare o mare de si mateix. Persones d'aquestes característiques són les que desenvolupen una megalomania tranquil·la, senten que tenen una missió per complir en aquest món. És natural en aquests nois i noies que se sentin progenitors de si mateixos, que pensin que la seva experiència és

única, personal, diferent de qualsevol altra. Es torna natural entre els púbers parlar en termes de *nosaltres* en lloc de *jo*. La preocupació principal durant la pubertat sembla ser la confrontació amb el grup format amb persones d'un altre sexe i la rivalitat amb altres grups del mateix sexe. En un primer moment, es tracta de grups en plena revolta contra el món adult, l'objectiu és tirar endavant la guerra dels sexes; són grups de guerrillers, que realitzen petits atacs als altres grups i obtenen trofeus, que són essencialment trofeus d'experiències sexuals que representen aquella part del cos del *partenaire* que ha estat ocupada durant la batalla sexual. Poc després comencen a sorgir en el grup els traïdors, aquells que es fan amics de l'altre sexe. Les noies comencen a experimentar rebuig per part dels nois als quals van infligir grans frustracions sexuals; els nois comencen a sentir-se culpables en la confrontació de les noies que han seduït i enganyat i, per això, comencen a sortir del seu grup púber i a formar parelles a fora. Aquestes parelles comencen a formar un nou grup que és el veritable grup de la comunitat adolescent.

Des del punt de vista de la psicopatologia, el més interessant és el grup púber, ja que en el moment en què el jove entra en el veritable grup adolescent, comença a experimentar vivències depressives: és capaç de patir i per això de tenir un bon desenvolupament.

4. La majoria dels nois i noies troben en l'adolescència la possibilitat de construir una comunitat de joves de la mateixa edat. Aquest fet sembla començar amb la formació de grups del mateix sexe, grups de noies i grups de nois. Aquests grups són molt diferents dels grups d'amics durant el període de latència, en tant que es mantenen junts principalment per intensos processos d'identificació.

D'aquests quatre tipus, arriben per tractament l'individu aïllat, pel qual tots es preocupen, i el de la comunitat d'adolescents, que pateix i sol·licita ell mateix ajuda. Més endavant, si arriben i demanen ajuda als dels altres grups, és habitualment per reconstruir l'etapa d'adolescent.

En l'adolescència les fronteres, els límits entre el que és normal i el que és patològic s'apropen, es dilueixen i es confonen, tant per al professional que ha de diagnosticar com per a l'adolescent mateix, assaltat de dubtes angoixants sobre el que passa en la seva ment, en el seu cos i en les seves relacions.

Tanmateix, quin valor tenen els límits? La necessitat de protegir el seu territori, el seu cos, la seva intimitat està en els orígens de la vida. Ja la cèl·lula té una membrana

En l'adolescència les fronteres, els límits entre el que és normal i el que és patològic s'apropen, es dilueixen i es confonen,

que la protegeix de l'entorn i regula el que deixa entrar i sortir. Qualsevol activitat, per exemple esportiva, està basada en normes i marques. Aquestes estableixen els límits que complementen el sentit del joc.

Per a C. Lévi-Strauss, la cultura sorgeix quan la societat utilitza un significat, existent o construït, per dividir, diferenciar, classificar, separar, limitar, prohibir, com és la prohibició de l'incest. Aquest significat estableix objectes de percepció, d'avaluació i maneres de respondre davant d'ells: preferits, recomanats, obligats, exclosos (Lasa, 2016).

Sorgeixen així les fronteres, que es tracen per crear diferències en l'espai, en el temps, en les categories humanes.

Però alhora que les fronteres separen, també aporten confiança i seguretat. Les fronteres han d'estar ben definides: interior i exterior, nosaltres i ells, residents i forasters, autoritzats i prohibits, acceptats i exclosos. Creen un ordre. Qui no ocupa el lloc adequat, està fora de lloc i ha de ser injuriat, amenaça perill i per això, ha de ser escombrat, eliminat, traslladat al lloc que li correspon. La neteja del que és indesitjable preserva i restaura l'ordre.

Tanmateix, les fronteres, com les membranes cel·lulars, a més de separar i protegir creen punts de contacte i d'intercanvi, de contenció. Com qualsevol límit, tenen una doble funció:

- 1) Separatives: protegeixen de la por al desconegut, satisfan el desig de seguretat, introdueixen i marquen la diferència i protegeixen de la barreja indiferenciada i de la confusió.
- 2) De punt de contacte: serveixen de punt de trobada i d'intercanvi; permeten la fusió, la simbiosi, la interpenetració entre subjectes i grups diferents, desperten la inquietud de la intrusió, la invasió, la possessió abusiva o la contaminació.

Tot això pot traslladar-se a la simbologia i al llenguatge habitual amb què els adolescents viuen i narren els seus apropaments i rebutjos, les seves passions i pànics, associats a noves experiències relacionals i en particular a les primeres experiències sexuals.

Dol pel cos infantil. Dol per la fi de la infància i de les vivències infantils.

Dol per la relació amb els pares.

El dol pel canvi

Tot procés de l'adolescent passa per la ruptura dels models d'identificació infantils. Això suposa un allunyament dels pares idealitzats, abans positivament, ara negativament, i aquest allunyament s'acompanya d'un sentiment i d'un dol al qual fer front. És un sentiment de solitud, d'abandonament, com veïem abans quan dèiem que patir, i conseqüentment entristir-se, representa la possibilitat de creixement, malgrat que davant de l'adult ho vulguin negar.

Ja a la pubertat, observem que els joves han de fer front a una sèrie de dols que podem resumir així:

- 1) Dol pel cos infantil. És el que marca el final de la infantesa i el més significatiu, es manifesta en les

nenes amb l'aparició de la menarquia i en els nens, amb l'aparició de les primeres pol·lucions nocturnes.

- 2) Dol per la fi de la infància i de les vivències infantils. Un món que requerirà més autonomia per part dels joves, una independència més gran en la presa de decisions.

- 3) Dol per la relació amb els pares. Aquests deixen de constituir la figura idealitzada, que tot ho sap, que decideix que és el que està bé i el que està malament. Aquest és un procés necessari en la vida d'una persona perquè suposa un procés intern de separació i la constitució d'una vida pròpia. Es passa de la idealització a una desqualificació, que variarà en cada cas. Aquest procés pot durar molts anys, fins a tornar a percebre els pares en la seva justa mesura. En aquest dol, l'adolescent pot sentir que compta amb la comprensió de la família i la seva ajuda o que ha de començar el camí sense ella, com partint de zero. En cada cas les respostes han d'anar de menys a més desarelament i solitud.

Els models familiars ara els semblen imposats. Es rebel·len per les coses que volen i han de trencar amb la submissió i obediència infantil.

En el cas de l'individu aïllat, ja que s'imposa la tasca d'erradicar sense pietat el seu passat, el pot portar a plantar noves arrels, a radicalitzar-se en el naixement d'una nova cultura, purificada i puritana, a la qual consagrarà la seva nova vida, podent arribar aquesta radicalització fins al fanatisme. Des de la lògica dels mecanismes projectius, ressuscitaran les lluites per combatre l'enemic, en una guerra que autoritzarà qualsevol crueltat.

Si observem el fanatisme gihadista actual, veiem com renega del seu passat, dinamitant els vestigis més importants en la història de la seva cultura (recordeu els atacs a les estàtues mil·lenàries de Palmira) o com recluta i capta arreu del món joves disposats a unir-se a militants d'aquesta guerra santa, per concebre supermusulmans, responen a aquesta dinàmica de neogènesi, de creació

d'una nova identitat, una nova religió, un món nou depurat de qualsevol contaminació.

Notes sobre fonamentalisme

El *Diccionari de la Llengua Catalana* dona la definició de fonamentalisme següent: «moviment o actitud que ataca qualsevol desviació de les doctrines i pràctiques considerades essencials en un sistema religiós, polític, educatiu, etc.» Si aquesta definició fos acceptada, correspondria aplicar-la a diverses actituds individuals i grupals des de l'origen de la història.

Fonamentalisme és sinònim de rigidesa mental, d'irracionalisme, de fanatisme, d'idealització, d'intolerància i de parcialitat; pot derivar en agressivitat i violència. Tot el contrari del que caracteritza el pensament singular, lliure i obert. El fonamentalisme s'oposa frontalment a una genuïna concepció històrica de l'univers i del que és humà. En oposar-se a la història,

El fonamentalisme està impregnat d'intolerància, dogmatisme i idealització, violència manifesta o latent perquè en el fons reflecteix un moviment de defensa primitiu, arcaic. Primitiu vol dir que procedeix d'organismes individuals o grupals poc elaborats o madurs, en els quals una evolució més rica i comprensiva ha quedat aturada o espatllada. Aquestes característiques que acabem de veure es corresponen bastant fidelment amb aquelles que s'observen a la clínica en situacions que anomenem primitives, regressives, poc integrades o immadures.

El risc en l'extensió de qualsevol fonamentalisme és de dos ordres: el dany i el dolor que pateixen les persones per les conseqüències d'aquestes actituds en tant que víctimes i el dany que es derivarà pel conjunt de la comunitat. Quan el fonamentalisme cobra força aconsegueix poder, i la violència, encara que només s'exerceixi sobre la consciència dels altres, limita poderosament la lliure expressió del pensament

Fonamentalisme és sinònim de rigidesa mental, d'irracionalisme, de fanatisme, d'idealització, d'intolerància i de parcialitat; pot derivar en agressivitat i violència.

repudia el canvi i per això, de seguida, sucumbeix a la racionalitat (Armengol, 1994).

És una característica dels fonamentalismes confondre la part pel tot, i així s'absolutitzen, al marge de la història, les qüestions que toquen. La realitat, llavors, només és vista en un dels seus aspectes i es produeix una gran intolerància i rigidesa en relació amb el que és nou i divers. La intolerància en relació amb el que és divers i complex condueix, de vegades, a una exagerada actitud proselitista en la captació d'adeptes perquè no es poden tolerar la pluralitat ni la singularitat que la pluralitat comporta. La diferència i l'autonomia que necessita la diferència, no les concep el fonamentalista. Tampoc el respecte i la consideració de l'altre; són valors que no estan en la seva ment perquè el respecte i la consideració només poden fer-se presents quan es té molt clarament assumit que l'altre és un igual.

de molts. D'aquí deriva una situació de conflicte en la qual una de les parts, pel poder que aconsegueix sobre la resta, imposa els seus criteris, limitant o anul·lant l'autonomia dels altres. S'ha de dir que és probable que l'individu fonamentalista acabi pagant la pròpia desmesura. Freud diu que la defensa duu a una alteració del jo, a una mutilació de les seves funcions o facultats, i al caràcter patogen del sentiment de culpa quan és negat o deixat de banda.

Com surt la ment fonamentalista? Hem de dir que en l'individu coexisteixen la tendència a absolutitzar, a prendre part del tot amb la tendència oposada, i a relativitzar, la capacitat de matisar i d'integrar més el conjunt de la realitat. Aquestes dues formes de funcionament sempre són actives i, segons les circumstàncies que rodegen la història de cada persona i la seva dotació congènita es posicionarà primer l'un

o l'altre funcionament. Davant del que acabem de dir, un índex de salut mental és la disposició al canvi, en concordança amb les noves situacions.

Com veiem, aquestes línies parlen d'unes característiques que d'alguna manera podem trobar en l'etapa adolescent com a pròpies durant determinats moments, però que cal no confondre perquè solen ser respostes defensives davant l'adult, o *postures* davant altres amics, i no arrelar-se configurant una estructura del jo. En aquest cas, hauríem de veure els fenòmens de fanatisme i de sectarisme, tant pel que fa al tipus de pensament que desenvolupa el jove com a la implicació d'influències de persones, de teories i de religions o sectes.

Sobre sectarisme

Sectari ve de la doble accepció, *secare*, que és seccionar, separar, apartar, i *sequor*, que significa secundar, sequaç... Ser sectari comporta dues coses: una, separar l'adolescent del seu medi; i dues, convertir-lo en seguidor d'una idea, convèncer-lo de secundar una sortida enganyosa. La secta és un ecumenisme diferent del de la comunitat beneïda per Déu o per la solidaritat. Aquí es tracta d'apropriar-se del poder de Déu i de trobar sequaços per exercir-lo.

De l'ideal de l'apostolat de la generositat compartida es passa a la crueltat destructiva, i seccionar, separar, apartar esdevé amputació, extirpació i mort. El dret a extirpar l'impur, la seva condemna a mort, inclou extirpar-li tota idea bruta. No és casual que s'exemplifiqui en les imatges de decapitació que han donat la volta al món. La universalitat i immediatesa que internet facilita, fa que el seu càstig adquireixi més generositat perquè possibilita que absolutament tothom admiri aterrit la impassible determinació de l'executor. Per tractar-se d'algú que diu donar un grandios exemple a la humanitat perversa, cal preguntar-se per què es cobreix tractant d'ocultar la seva identitat. Òbviament, ell diu fer-ho per evitar ser reconegut per les també grandioses forces del mal.

La idea de la justícia sense pietat, pròpia del narcisisme

maligne, pot convèncer també adolescents, que si accepten ser màrtirs actius, en comptes de víctimes passives del mal dels infidels, mereixeran guanyar-se el paradís, que a més sol representar-se en forma de família ideal.

És una bona mostra de com un reclutador-gurú-líder exerceix el seu poder pervers per convertir la submissió masoquista de l'adoctrinat en sadisme.

L'adolescent cuidat, protegit i mentalitzat en una comunitat igualitària i protectora, queda convençut que ha de sacrificar-se per protegir els que el protegeixen de tota maldat exterior.

El poder de persuasió, sobre la perversitat del reclutador-gurú-ideòleg, es basa a apoderar-se de la identitat de l'adolescent, del pensament del reclutat. Es tracta d'aprofitar la seva inseguretat i desconcert per rentar-li el cervell, és a dir, empènyer-lo a renunciar a l'elaboració mental, a privar-lo de dubtes i de pensaments i omplir aquest buit de lletanies i certeses imposades. Recordem que Umberto Eco deia: «perquè un missatge cali n'hi ha prou de repetir-lo permanentment: una mentida repetida fins a la sacietat es converteix en una veritat acceptada» (allò que ara s'anomena postveritat).

Per apoderar-se de la identitat d'algú es comença amb la seducció que representa comprendre el seu malestar i continua amb la proposició de veritats inqüestionables i amb la imposició d'un model grandios a imitar. És un veritable treball d'antiidentificació, ja que es tracta de portar l'adolescent a calcar la personalitat de qui s'erigeix en model únic i absolut. És una imitació exacta, no es permet la més mínima vacil·lació ni detall diferencial i el missatge pervers és l'ordre, aparentment desinteressat i generós que l'acompanya: *sigues tu mateix, busca la teva veritat*.

Des d'una perspectiva psicològica, es tracta d'una operació d'antielaboració mental, de supressió del pensament crític del jove reclutat, d'impedir construir-se com a subjecte, reconèixer i elaborar els seus dubtes i contradiccions, de bloquejar tot treball de subjectivitat. Segurament és aquesta amputació mental premeditada, aquesta destrucció de la

capacitat de tolerar el pensament i de representar-lo, sense distància simbòlica, amb la decapitació (amputació sagnant mostrada com a càstig cruel) de qui gosi tenir altres idees que no siguin les imposades.

Una altra característica del líder pervers és la seva habilitat, malvada, per imposar a la seva víctima un poder immens, possessiu i alienant, que encaixa perfectament amb les necessitats (de l'adolescent) de sumar-se a un projecte grandios i completa el procés de la seva conversió al sectarisme.

Observem que les respostes agressives són pròpies de qui se sent insegur. D'aquell que dubta de la seva autonomia, de la seva capacitat de valer-se per si mateix, del que nega la necessària dependència de l'altre; *com més dependència més intolerància a la necessitat de l'altre*. Els adolescents, com més dependents se senten dels seus pares, més els rebutgen. Com més insegurs en la seva identitat de reconstrucció, més necessitat de buscar nous models. Com més sols, més necessitat d'emparar-se en un grup d'iguals, més rebuig del vergonyós i infantil desig de ser protegit per adults que reproduïxen el mateix control i el mateix menjar que a casa seva. D'aquí, es recorre al pòster (grafit, samarreta, cançó, etc.) de contingut provocador que proclama un nou model trencador de les identifications anteriors, els seus nous ídols, que seran més reivindicats com més qüestionats siguin per l'ètica i l'estètica dels pares.

En general, com més necessiten l'admiració de l'altre més es neguen a reconèixer-ho. Existeix la incapacitat d'acceptar i mostrar un agraïment sincer que confirmi la influència de l'altre.

Fins aquí hem vist certes condicions que es donen en el subjecte fanàtic i la influència externa susceptible de cercar adolescents, persones susceptibles de convertir-se en fanàtics, però veurem quines característiques estructurals defineixen la persona fanàtica.

Entendre la clínica del fanatisme

En estudis clínics s'aprecia que el fanàtic sorgeix

d'una estructura autista, si bé un autista no és un fanàtic. Les investigacions revelen que se centra en aspectes parcials de la ment que s'estructuren en forma fanàtica. L'aïllament i l'escissió formen part de la matriu primerenca on un dogma pot prosperar, aïllat de la germanor d'altres idees i separat per sempre del dubte i de qualsevol forma d'intercepció i incidència (Sor y Senet, 1988).

Segons aquests estudis (Sor i Senet, 1998) l'àrea del fanatisme es pot veure a vista d'ocell amb dos talls o eixos.

El tall transversal presenta un panorama que es pot sintetitzar amb les paraules *buit* i *aïllament*.

El tall longitudinal mostra un estat que forma una ment on els primers mecanismes defensius (bàsicament posició esquizoparanoide) es configuren com un estat espuri d'aquesta posició, i sense aconseguir la posició depressiva (alternativa de mentalització). Per tant, falta el motor generador de creixement que és el canvi catastròfic. Això es tradueix en què es viu en un estat d'esdeveniments i no d'experiències.

Diferenciem *esdeveniments de fets*. Els esdeveniments són una resposta als fets, que poden ser concebuts com un univers en espera d'evolució.

El món autista on s'originen tots aquests fenòmens pot ser evocat com un viatge interestel·lar. És un món buit, d'absències, d'infinites distàncies entre objectes aïllats, separats. La distància és tan enorme que hi ha una impossibilitat material d'ajuntar dues idees. L'atenció és com puntual, fixament absorta en algun objecte aïllat que emergeix sense història, relació ni conseqüència, en algun lloc d'aquest espai sideral. En aquest estat no existeix la frustració i, per tant, tampoc la tolerància a la frustració.

En el pacient fanàtic el dogma reemplaça i habita el lloc on qualsevol idea, emoció o sentiment capaç d'evolució, podria estar. El fanàtic millora quan passa al nivell molt més tolerable de la psicosi. No es tracta d'una millora fàcilment perceptible pel subjecte però,

òbviament, resulta un alleujament moltes vegades inesperat per a la societat que el pateix.

Com es poden reduir aquestes tendències?

Intentem donar resposta a: Quan comença la capacitat de pensar en l'altre? I la de distingir el bé del mal? Segurament passa pel llarg procés, que comença molt d'hora, d'aprenentatge de l'empatia i de la tolerància, de l'acceptació de les diferències. En la meua experiència com a observador de nadons, considero fonamental que es pugui establir un bon funcionament de la Unitat Originària, és a dir, un funcionament comensal entre el nadó, el pare i la mare (o cuidadors), procurant moments de *reverie* o experiència emocional compartida amb la finalitat que el nadó (en la seva mesura a través de l'experiència i posteriorment del somieig) pugui construir una matriu de pensament sana. Alhora, i posteriorment, s'hi unirà una educació que ensenya el respecte i la convivència, que educa en la diferència entre el bé i el mal, entre la salut i la insània.

També des de la filosofia de la moral, s'incideix sobre l'aprenentatge del bé i del mal. El bé i el mal serien categories espontànies equivalents a: *el que és bo per a mi i el que em fa patir*. Però en l'ésser humà, els estats de plaer i sofriment estan directament vinculats a l'altre: *a qui em cuida bé, l'estimo; a qui em tracta malament, l'odio*.

Plaer i dolor; bondat i malícia; amor i odi són polaritats inseparables, constitutives de les bases de la moral, que després regiran les normes del nostre comportament moral. Però abans, en les nostres primeres experiències, són intuïcions i introjeccions relatives al que l'altre ens fa.

Per a Emmanuel Levinas és el cara a cara, la relació interhumana, la que funda l'ètica: «quan jo veig la mala cara que em posa, sento la prohibició de la violència, de matar-lo». L'alternativa és: o dominem l'altre o ens sotmetem posant-nos al seu servei. Per a Levinas, el Jo es constitueix des de la dependència, i la prioritat absoluta de l'altre.

Tres conceptes vinculars: l'*empatia* que consisteix a

posar-se al lloc de l'altre, a comprendre el que sent sense arribar a identificar-se amb ell; la *simpatia*, compartir els seus sentiments d'una manera més efectiva i fusional i la *compassió*, sentir el patiment de l'altre (Burgart Goutal, 1916).

També des de les neurociències el concepte d'empatia permet un model de relació i d'interacció més igualitari. La neuropsicologia del desenvolupament parla recentment de les neurones mirall. Cal pensar que els mecanismes bàsics per posar-se al lloc de l'altre, comprendre el que sent l'altre, formen part de la dotació innata i programada genèticament.

Podem afavorir l'entesa en les relacions humanes desenvolupant el contacte amb les necessitats de l'individu, ja des de nadons, afavorint la *reverie* i ampliant els límits de la contenció mental, és a dir, practicant la tolerància i el contacte emocional, que a més afavoreix la formació de neurones mirall que, com acabem de veure, ajuden a desenvolupar l'empatia. ■

Bibliografia

- ARMENGOL, R. (1994). El fundamentalismo de las personas y de los grupos humanos. En LA LAMA, E. de. *En defensa de la tolerancia. Crítica de los fundamentalismos*. Barcelona: EUTS-La Llar del Llibre.
- LASA, A. (2016). *Adolescencia y salud mental una aproximación desde la clínica*. Madrid: Editorial Grupo 5.
- MELTZER, D. y HARRIS, M. (1998). *Adolescentes*. Buenos Aires: Spatia Editorial.
- SOR, D. y SENET, M. R. (1988). *Cambio catastrófico. Psicoanálisis del Darse Cuenta*. Buenos Aires: Ed. Kargieman.

Juan José Tolosa Paulino
[T] 679 967 450
[@] jjtolosa@gmail.com